
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

SZARVAS GÁBOR ÉS A NYELVMŰVELÉS MA*

MAJOR NÁNDOR

Elvtársaim és elvtársnőim,

engem ért a megtiszteltetés, hogy Szarvas Gábor, születésének 150. évfordulója alkalmából, emlékéet felidézsem, áldozatos és eredményekben gazdag munkáját méltassam, életművének mindmáig érvényes és útmutató tanulságait saját okulásunkra és hasznunkra felvázoljam, s Vajdaság népének, magyaroknak, szerbeknek, horvátoknak, szlovákoknak, románoknak, ruszinoknak, crnagoraiaknak s másoknak a tudós iránti tiszteletét kifejezzem.

Szarvas Gábor Adán született, sokgyermekes kovács céhmester gyermekeként, 1832. március 22-én. Hétéves korában családja Bajára költözött, Szarvas Gábor azonban itt, Adán szerezte meg anyanyelvi ismereteinek s később félelmetessé vált nyelvérzékének alapjait, e vidék élőbeszédének és nyelvjárásának elsajátításával, melynek szépségéről és tisztaságáról mindmáig nem egy nyelvtudós, nyelvjáráskutató értekezett.

A gimnázium hat osztályát Baján végezte, s minthogy 1848-ban nem vették fel nemzetőrnek, Győröt beállt a bencés szerzetesrendbe, melyet négy év múltán az érettségi befejeztével odahagyott. Aztán öt féléven át jogtudományi tanulmányokat végzett, amit hosszabb ideig tartó betegsége szakított meg. 1858-ban tanári pályára szánta magát, előbb Egerben, majd Baján és Pozsonyban tanított, itt tette le a tanári vizsgát latinból és görögből 1865-ben, aztán 1869-ben Budapestre került gimnáziumi tanárnak, mígnem 1881-ben, végzetessé vált szembaja miatt, aminek következtében hamarosan teljesen elvesztette szeme világát, az iskolai pályáról nyugalomba vonult. A következő évben, ötvenéves korában megnősült, s további tudományos munkájában felesége segédkezett neki, szövegeket olvasott fel, tollba mondott tanulmányait lejegyezte, s utasításai szerint eljárt szerkesztési ügyekben is.

A Magyar Tudományos Akadémia 1871-ben felvette tagjai sorába, s egy év múlva rábízta az induló *Magyar Nyelvőr* szerkesztését. Ugyan-

* Elhangzott Adán a Szarvas Gábor-emlékünnepeken, 1982. december 11-én

abban az évben s a rákövetkező két nyáron nyelvjárási kutatásokat végzett. Ugyancsak 1872-ben, másokkal egyetemben, megindította a Nyelvemléktár könyvsorozatát, amelyben nyelvemlékeinket, a régi kódexeket adták ki. Egy évre rá megszerezte ezeknek a nyelvemlékeknek a nyelvtörténeti feldolgozását, aminek alapján aztán, immár teljesen vakon, megszerkesztette a *Nyelvtörténeti Szótárt*, melynek három vaskos kötete 20 évre rá, 1893-ban jelent meg. 1890-ben királyi tanácsossá nevezték ki, 1892-ben a helsingforsi Finnugor Társaság tagjainak sorába választotta. Nem sokkal később, 1895-ben fejezte be életét.

Szarvas Gábor neve a nyelvműveléssel forrt össze, mely nyelvtudományi ág ugyan, de kultúrfejlődési, tehát mélyreható társadalmi ügy is.

Sokan rámutattak már, hogy Szarvas Gábort korán felébredt irodalmi érdeklődése s még inkább a remélt irodalmi siker elmaradása vezette el a nyelvműveléshez. Csak részben van így. Való igaz, hogy már egy tanárkodása idején irodalmi lapok levelezője volt. Maga is adott ki, illetve szerkesztett újságot Pozsonyban meg Baján. Három színművet írt, Debrecenben, Kassán és Budapesten mutatták be őket. A visszhang elmaradása Szarvas figyelmét saját szakmája, a klasszika filológia felé fordította. Latin stilisztikai tanulmányokba fogott, kiadta Phaedrus Aesopusi meséit „szabados magyar fordításra vezérlő jegyzetekkel”, majd magyarra fordította őket, hozzálátott egy magyar—latin „Gyakorlókönyv” szerkesztéséhez, s csak az itt felbukkant problémák vezették el élete nagy fordulópontjához: a magyar nyelvhelyesség tanulmányozásához.

Szarvas Gábor munkássága természetesen nem volt előzmények nélkül. A magyar nyelvművelés a XVI. század második feléig nyúl vissza, amikor a tollforgatók, a korábbi szokással ellentétben, tudatosan kerülni igyekeztek a nyelvjárási sajátságokat, s ezzel az egységes magyar irodalmi nyelv kialakulását szorgalmazták. A XVII. század nyelvművelői közül érdemes kiemelni Geleji Katona István nevét, aki kidolgozta a nyelvtisztogatás és a nyelvgazdagítás elveit, vagy Apáczai Csere János nevét, aki a magyar tudományos szaknyelvek istápolása terén szerzett el nem évülő érdemeket. A XVIII. században mindvégig akadtak elszórt nyelvújító kezdeményezések, de szervezett nyelvapoló mozgalmat csak az 1780-ban meginduló, első magyar nyelvű hírlap indít. Aztán 1791-ben Erdélyben már Magyar Nyelvművelő Társaság is alakult.

Mély társadalmi indítékai voltak ezeknek a kezdeményezéseknek. A latin nyelvű magyar nemesi kultúra, az európai középkori latin kultúrának talán legtovább élő tartozéka a polgári fejlődés megindulásakor veszíteni kezdte talaját, s elkerülhetetlenül szükségesnek látszott a magyar nyelvet szókincsben, fogalmilag, tömörségben, szépségben olyan szintre emelni, annyira kiművelni, hogy a korábbi kultúra átvételére és folyamatos fejlesztésére, meg az ez időtájt már megannyi nemzeti nyelven ápoló európai kultúrával való lépéstartásra alkalmas legyen.

A felvilágosodás korában közmegeállapodás eredményének fogták fel a

nyelvet, amely tehát racionális megfontolásból tetszés szerint változtatható. Nem érték be a nyelvapolással, valóságos nyelvújító mozgalom indult. Élére a XIX. század elején az európai műveltségű Kazinczy Ferenc került, aki jó ízléssel igyekezett e mozgalom túlkapasait pallérozni. Kazinczy a racionalista hozzáállást esztétikaival párosította: nyelvi eszményt követett, könnyedségre, finomságra, választékosságra kívánta hajlítani a nyelvet. Odaadással küzdött, hogy a korábbi latinnal szemben a magyar nyelv használata ne váljék az európai kultúrától való elszakadás és a vidékies bezárkózás eszközüvé. E téren nagy érdemei vannak, a nyelvújítás csakugyan kaput nyitott a magyar kultúra gyors fejlődésének. De már a század végén épp Szarvas Gáborék méltán rótták fel Kazinczynak: attól való félelmében, hogy a magyar kultúra izolálódik Európától, nem sokat törődött azzal, hogy ez a nyelv, most már a megújult magyar nyelv, a kultúra hordozójaként, továbbra is a néptől való izoláltság eszköze lehet, akár korábban a latin.

Erre a rövid kitérőre azért volt szükség, hogy világosabban láthassuk a magyar nyelvűvelés évszázadokra visszanyúló hagyományát, amelybe Szarvas Gábor munkássága beilleszkedett; hogy érzékletesen elkülönítsük azokat a társadalmi okokat és indítékokat, amelyek egy-egy korban, külön pedig Szarvas korában a nyelvűvelést szükségessé tették; végül, hogy a koronként változó társadalmi indítékok láncolatában a magunk társadalmának nyelvűvelése készítő sajátosságait és eredetiségét helyesen értékeljük.

Szarvas Gábor első nyelvűvelő értekezése, a „Magyartalanságok”, 1867-ben, a kiegyezés évében jelent meg a pozsonyi gimnázium értesítő könyvében. A 48-as forradalom leverése után a magyar nyelvet száműzték a közéletből: egyetlen hivatalban, bíróságon vagy iskolában sem használhatták. A két évtizedig tartó teljes germanizáció nagy romlást okozott a magyar nyelvhasználatban, s midőn a kiegyezés évében a közigazgatásban, a törvényhozásban, az iskolákban, az egész közéletben ismét bevezették, idegen szavak, tükörfordítások, idegen szólásmód és mondat szerkesztés árasztották el a magyar nyelvet. Ezzel párhuzamosan a nemzeti vakbuzgóság hatására egyre hatalmasabb méreteket öltött a mesterséges szavak gyártása, már „tanok” is születtek a kisiskolott „alkotókedv” fokozására, úgyhogy végül már nem ment ritkaságszámba, ha irodalmi művekhez magyarázó szójegyzéket csatoltak. Az a veszély fenyegett, hogy az irodalmi nyelv elszigetelődik a valóságos magyar beszédnyelvtől. „Egy mesterséges nyelv volt keletkezöben, mely a nagy magyar közönségnek mindig érthetlenebb lett, s ez közművelődésünkre s általában szellemi életünk fejlődésére a legnagyobb csapás volt”, írja a kor szánalmas állapotairól egy neves nyelvűtudósunk.

Ilyen körülmények között érlelődött meg a gondolat, hogy a nyelvűvelés szervezett irányítása és tudományos alapra helyezése végett egy népszerű folyóiratot kell indítani. E folyóirat szerkesztésével az Akadé-

mia Szarvas Gábort bízta meg. Igen sokoldalú programját ő dolgozta ki, s népes munkatársi táborot toborozva menten hozzá is látott a program életre keltéséhez. A munkatársak sorra vették a nyelvhelyesség minden ügyes-bajos kérdését, a legkényesebbet is, tekintet nélkül arra, kiiket érintett. A folyóirat megannyi átfogó, alapvető jelentőségű kutatómunkát szervezett, de a nyelvhasználat konkrét eseteiről és példáiról is állást foglalt, akár a törvényhozásra, a közigazgatásra, akár a sajtóra, a tudományra vagy a szépirodalomra vonatkoztak. A szerkesztőség nyilvános üléseket tartott, előre meghirdette a vizsgálandó kérdéseket, s egyre-másra közölni kezdte, helyes-e vagy helytelen ez vagy az a jelenség a nyelv-művelés szempontjából. Roppant viták kerekedtek, a nyelv-művelés való-ságos közüggé vált, amelyben az emberek tömegesen foglaltak állást a *Nyelvőr* mellett vagy ellen. Az ellentábor magában a Tudományos Aka-démiában ütött tanyát.

Szarvas Gábor azonban hosszú éveken át tántoríthatatlanul képviselte a nyelv-művelés tudományosnak vélt elveit. Félelmetes tollú ember volt, kiváló nyelvérzéke, éles logikája, szatirikus humora és széles körű ismeretei a polémia ragyogó művelőjévé avatták, aki felett senki sem arathatott győzelmet. Kicsit sem túlzás, amit művének egyik múlt szá-zadi méltatója mond: „Bizonyos, hogy egy negyedszázadon át ő írá-nyozta nemzeti nyelvünk művelését. Valóságos iskolát nevelt e téren...”

Elvei a kor tudományos színvonalán voltak: a nyelvet szerves törté-nelmi fejlődés eredményeként fogta fel, nyelvileg helyesnek csak olyan képződményeket tekintett, amelyek e nyelv törvényeivel összhangban vol-tak. Ezért a nyelv gazdagításának fő forrásául a régi magyar nyelvet, továbbá az élő népnyelvet és a nyelvjárásokat tekintette. Az új szavak képzését szükségesnek tartotta, de csak a nyelv történeti fejlődése során kialakult nyelvi törvényszerűségek tiszteletben tartásával. Minden olyan szót, szólásmódot vagy mondatszerkesztést, mely ezzel ellenkezett, hely-telennnek nyilvánított, s a nyelvhasználatban helyessel való pótlásukat követelte. Amikor szemére vetették, hogy olyan szavakat is ki akar irtani, amelyek ugyan annak idején helytelenül képeztek, de már egy évszáz-ada jól beilleszkedtek a nyelvbe, közkeletűvé váltak s pótolhatatlanok, ismételten kifejtette: a nyelv egyelőre nem tud megenni nélkülük, jómaga is használja e szavakat, de hogy pótolhatatlanok volnának, sohasem is-merte el.

E szavakról egyébként még Szarvas leghívebb követői is elként véle-kedtek: kár, hogy megszülettek, de örülünk, hogy vannak. Elvben egyet-értve vele, annyit mégis felröttak neki, hogy túlzó, de miközben menteg-gették, imponált nekik mesterük tántoríthatatlansága. „Valamint a politi-ikai vezérembertől megkívánja a nagyközönség a rendületlen elhűséget — írja egyik tanítványa, maga is nagy híró tudós —, éppúgy megkí-vánja minden gyakorlati célú társadalmi mozgalomtól a végletekig menő

következetességet, s úgyszólván ezt tekinti a céltudatosság és megbízhatóság ismertetőjelének.”

Szarvas és ellenlábasai között tehát nem volt különbség arra nézve, hogy a nyelvet tisztogatni kell az idegenszerűségektől, hiszen ez, bizonyos hangsúlybeli eltolódással, akkor is, ma is minden nyelv művelésnek világszerte. A különbség mindenekelőtt abban mutatkozott meg, hogy Szarvas nemcsak az idegenszerűségeket, hanem a mesterségesen gyártott magyar szavakat sem fogadta el, tehát az olyasféle „magyarítást”, mely ellenkezett a történelmileg kialakult nyelv törvényszerűségeivel. Ezen a téren igen merev, feltétlen purista volt. Méltán bukkan fel tehát a kérdés: vajon szélsőségesen nemzetieskedő nézeteket vallott-e Szarvas, vajon az etimológiailag tiszta, hovatovább a „fajtiszta” nyelv lett volna az eszménye?

Szarvas nemzeti érzése, természetesen, a kor szellemében, igen fejlett volt, de egész életén át küzdött a nemzeti romantika és a magyar kulturális szupremácia gondolata ellen. Ez leginkább a nyelvrokonság és a jövevényszavak kérdésében jutott kifejezésre nála.

A magyar kultúrfőlény ideológusai előkelő indogermán és szanszkrit nyelvrokonságot hirdettek, s felháborodva ágáltak a „halzsírszagú” finn-ugor rokonság bizonygatói ellen; hasonlóképpen a szókincset is őseredetinek nyilvánították, s kíméletlenül támadták a *Nyelvőr*t is, mert rendszeresen közölt cikkeket a jövevényszavakról, közöttük Miklosich Ferenc „A magyar nyelvbeli szláv szók” című munkáját is, amelyet külön is hevesen támadtak.

Szarvas Gábornak mint embernek és tudósnak a becsületességét bizonyítja az a következetesség, ahogyan e tévhitek ellen egész életén át küzdött. Már a *Nyelvőr* első évfolyamában támadta azokat, akik úgy vélték, „szégyen volna a magyarra először, hogy olyan rokonai legyenek, minők a bárdolatlan vogul, osztyák, cseremis, stb. népségek; szégyen volna másodsor, ha bebizonyulna, hogy mi olyan nagy farka szót kölcsönöztünk különösen a szláv, de még egyéb népektől is; mert ez semmi egyéb nem volna, mint nyílt bevallása annak, hogy őseink műveletlenek voltak, s ami fő, műveletlenebbek a szlávoknál”.

Szarvas, miközben küzdött az idegenségeknek a nyelvbe való hatolása ellen, mindenkivel szemben védte ugyanezeket a nyelvi jegyeket, ha már nyelvtörténetileg meghonosodtak. Védte a jövevényszavakat, nemegyszer a „magyarító nyelvcsinálók” ellenében is, akik közül többen azt igyekeztek bizonygatni, hogy nem a magyarok kölcsönözték ezeket a szavakat a szomszédos népektől, hanem ellenkezőleg, azok a magyaroktól.

A nem szűnő támadások miatt negyed évszázad múlva is kénytelen volt perlekedni azokkal, akik a jövevényszavak tagadásával igyekeztek leplezni, hogy őseink, miként mondja, „a vadászat, halászat és baromtenyésztésen kívül alig foglalkoztak egyébbel”. S ekképpen folytatja: „S ha ez úgy volna is, amint valóban úgy is van, mit bizonyítana? Azt,

amin más, ma a műveltség legmagasabb fokán álló népek is keresztül mentek." Ennek szellemében megróttta Czuczort és Fogarásit. *A magyar nyelv szótára* szerzőit — a szótár különben harmincnégy esztendeig készült —, hogy a jövevényszavak óriási tömegét sajátították ki, mintha tősgyökeres magyar szavak volnának. Még élete utolsó évében, utolsó írásainak egyikében is, mely a „Hazafiaskodás a tudományban” címet viseli, felróttta, hogy sokak esetében az igazság meglátását megakadályozza „a szív szavának hódoló hazafiaskodás, s mondat oly vaskos tökéletlenségeket, amelyeknek hallatára szégyenkezve fordult félre a józan ítélet”.

Szarvas álláspontját leginkább akkor érthetjük meg, ha figyelembe vesszük, hogy a pozitív tudományhoz tántoríthatatlanul ragaszkodott. Az ő korában a társadalomtudományban Darwin hatására, aztán meg Taine s általában a pozitivizmus hatására a fejlődéelméletek különféle válfajai uralkodtak. Szarvas ezért vetette el a korábbi felfogást, mely szerint a nyelv közmegállapodás dolga, ezért vélte, hogy a nyelvtörténetben kimutatható törvényszerűségeknek döntő szavuk van a jelenkori és a jövőbeli nyelvfejlődésre nézve, ezért tekintette a fejlődésbe való önkényes beavatkozásnak az új keletű idegenségeket is meg a helytelen „magyartító nyelvcsinálást” is.

Tudományhoz való hűségét jól látni a „Keressétek az igazságot” című írásából, melyben azoknak válaszol, akik „magyarfalókkal” való szövetkezéssel, már-már árulók pártfogolásával vádolják. „A tudomány célja — írja e cikkében önértzetesen —, hogy felderítse mi a való, mi az igazság; s e cél elérésében egyedüli kalauza, vezére az értelem és okszerűség, a szív és érzelem a tanácsadók sorából ki van zárva, s e munkálkodásban egyáltalán nem vehet részt.”

A nyelvművelés ma már, természetesen, gyökeresen más elvekhez igazodik a nyelvhelyesség megítélése ügyében, mint Szarvas korában. Mai felfogásunk szerint nincs minden eljövendő korra érvényes egyetemes nyelvhelyesség, egy-egy kor nyelvszokása szentesíti az éppen aktuális nyelvhelyességet, s amint változik a nyelvszokás, egyúttal változik a nyelvhelyesség is. Annak pedig, hogy egy-egy korban mi a nyelvszokás, az illető kor köznyelvi és irodalmi gyakorlata a megmondhatója. Ma senkinek sem jutna eszébe a kor nyelvének törvényszerűségeit a korabeli nyelven kívül keresni, követendő példaként állítani a múltat, a nyelvtörténeti tényezőket többre tartani az élő nyelvszokásnál.

Szarvas Gáborról való megemlékezésünk nem volna teljes, ha elhallgatnánk, hogy nevét nemcsak a nyelvműveléshez fűződő munkássága, hanem a népnyelv és a nyelvtörténet területén végzett tanulmányai is öregbítették.

Talán fölösleges is megemlítenünk, hogy a népnyelv tisztelete ugyancsak Szarvas korának szellemével jár. Szarvas nagyszabású népnyelvi gyűjtést kezdeményezett számos munkatárs bevonásával, s eredményét fo-

lyamatosan közölte a *Nyelvőrben*. Évek során a folyóirat feltérképezte a magyar nyelvterület valamennyi nyelvjárását. E roppant anyagból levonható tanulságokat tüstént beépítette megszámlálhatatlan nyelvművelő cikkébe. Jómaga is egy-egy nyarat arra szánt, hogy előbb Göcsejen, majd Moldvában, végül Szlavóniában a magyar nyelvjárásokat tanulmányozza.

Megkockáztatjuk a véleményt, hogy Szarvasat hasonló érzelmek fűtötték, mint korábban Vuk Karadžićot, akivel rokon vonást mutat abban is, hogy — a magyar nyelvtudósok közül szinte egyedül — a kiejtés szerinti helyesírás bevezetését sürgette. Természetesen sokan megvádolták, hogy el akarja póriasítani, parlagosítani a magyar nyelvet. Egy méltatója azonban nem ok nélkül mondja, hogy amit Vörösmarty, Petőfi meg Arany a költészetben életre keltett, azt Szarvas a nyelvtudományban hajtotta végre.

Szarvas egyik legmaradandóbb műve — egyúttal az emberi alkotószellem példátlan diadala — a *Nyelvtörténeti Szótár*. Egyik mai méltatója, hibái ellenére, „szókincsünk európai színvonalú adattárának” nevezi, mely nélkül — s ez mindenki osztatlan véleménye — a nyelvészeti kutatások terén egy lépés sem tehető a tévedés kockázata nélkül. A vállalkozás nagyságát maga Szarvas igyekezett érzékeltetni a munka menetével türelmetlenkedők megnyugtatására: a régi magyar irodalom mintegy 600 művének szóanyagát jegyezték ki, dolgozták fel és rendezték el, s tudni kell, hogy egy-egy közép nagyságú mű minden tízedik szavának kijegyzése is mintegy 20 000 cédulát igényel, a munka befejezéséig pedig minden cédulát legalább tízszer kézbe kell venni.

A szótár húsz év alatt elkészült, s a világtalan Szarvas Gábor majd tíz éven át naponta tíz órát dolgozott rajta. A szerkesztő munkáját módfelett megnehezítette az a körülmény, hogy a gyűjtők egy része tapasztalatlan volt, másik része meg felületesen végezte dolgát, úgyhogy a hiányok kiküszöbölése és pótlása órá hárukt. E heroikus munkával kapcsolatban érdemes idéznünk felesége megindító szavait: „Milyen munka lehetett pusztán hallás után össze nem függő mondatokat megjegyezni, kategóriákba sorolni, a sorrendet meghatározni, a homályos jelentéseket megállapítani, a hiányos idézeteket kipótolni stb., stb. — És micsoda gyötrelmem: soha egy sorát se látni ennek a munkának.”

Szarvas Gábor életműve arra tanít bennünket, hogy a nyelvművelés sohasem a kevesek, a kiválasztottak ügye, hanem a társadalom egészét érintő létkérdés, amelyet minden népnek saját erejére támaszkodva kell megoldania, de nem önmagába zárkózva és elszigetelten, s nem is bármiféle engedményt téve akármilyen nemzetieskedésnek, kívált pedig nemzeti türelmetlenségnek. Ezekből a jelenségektől minden szélesebb körű s huzamosabb ideig tartó társadalmi megmozdulás csak akkor lesz mentes — s ezt saját gyakorlatunkból is tudjuk —, ha a megmozdulás hordozói bármely pillanatban készek eltökélten küzdeni ellenük.

Ismeretes, hogy a mi társadalmunk is már évtizedekkel ezelőtt felis-

merete a nyelvművelés fontosságát, szakköröket meghaladó társadalmi súlyát és jellegét. Megvannak a társadalmilag hitelesített felméréseink és értékeléseink is, amelyek nem szorulnak felülvizsgálatra, csak az új körülmények és tapasztalatok alapján történő kiegészítésre. Eszerint a nyelvművelést Vajdaság minden népe és nemzetisége soraiban a dolgozók öngazgatási jogainak kiteljesedése, a népek és nemzetek egyenlőségének ebből fakadó gyarapodása és az egyenrangú nyelvhasználat tette nélkülözhetetlen szükségé. Amikor világossá vált, hogy az öngazgatási rendszer egész társadalmat egybefűző hálózatának a társadalom alapsejtjeiből kell kiindulnia, amelyben minden dolgozónak közéleti emberré kell növekednie, megvilágosodott az is, hogy Vajdaság minden népének nyelvét széleskörűen s egyaránt ki kell művelni, alkalmassá kell tenni a közéleti, öngazgatási funkciói végzésére, különben óhatatlanul kívül rekednek e társadalmi folyamaton mindazok, akiknek a nyelve lemaradt a művelés terén. A vajdasági népek s nemzetiségek soraiban immár évtizedekkel ezelőtt kilombosodott nyelvművelés tehát nem egyiknek a másiktól való holmiféle „védekező” alapállásából bontakozott ki, nem is ennek vagy annak a soraiban gyökeret vert „nemzetmentő” gondolatból vagy szükségletből fakadt, nem szolgált afféle romantikus „kisebbségi” nemzeti tudatot, sem, amilyent a két háború közötti kisebbségi lét bőven táplált, hanem ellenkezőleg, miként egyik sommázó szándékú dokumentumunkban áll: nyelvművelésünket „a jugoszláv társadalmi életben való aktív és egyenrangú részvétel szándéka hatja át”.

Ezért is valljuk, hogy a magyar nyelvművelés egyaránt érdeke a vajdasági szerbeknek, horvátoknak, szlovákoknak, románoknak, ruszinoknak s többieknek, egyúttal pedig a vajdasági magyarok érdeke, hogy mindezek a nemzetek és nemzetiségek sikerrel műveljék saját nyelvüket. Csak rosszhiszemű áskálódásnak minősíthetjük a nemrégiben elhangzott véleményt, miszerint Vajdaságban a nyelvművelés a nemzetiségek priviligiuma. Természetesen vannak különbségek az egyes nemzetek és nemzetiségek nyelvművelése terén alkalmazott módszerek és elért eredmények között, s ennek okát nemcsak az állapotok, káderlehetőségek és szükségletek különbözőségében kell keresni, hanem az ügyködők áldozatkészségében, a hivatásos intézmények számában, meg a tevékenységben óhatatlanul megjelenő hullámvölgyekben is. Nem is lehetne a nyelvművelés hatályát és méreteit minden nemzet és nemzetiség számára a sajátságok figyelembe vétele nélkül, irodaszellemű elképzelések alapján kiporciózni.

Ha tehát a továbbiakban a vajdasági magyar nyelvművelés sajátságairól szólunk, ezt az alkalom miatt tesszük, de közben egy percig sem feledkezünk meg arról, hogy magyar nyelvművelésünk a Vajdaságban élő többi nemzet és nemzetiség nyelvművelésének szerves része, előrehaladása közös érdekünk, ugyanakkor azonban világos számunkra, hogy helyetünk a magyar nyelvművelést Vajdaságban senki el nem végezheti, de az is, hogy nyelvművelésünk során nem zárkozhatunk el azoktól, akik

nemzetünk részei, s kerek e világon magyarul beszélnek s a magyar nyelvet művelik.

A bezánkózás gondolatát azért is képtelennek tartjuk, mert hazánk változatlan, hagyományos politikája szerint nemzetiségeinket nem idegen népek előretolt ötödik hadoszlopának tekintjük, hanem népcsoportoknak, melyek hazánk népei között meglették saját létüket és identitásukat, akiknek azonban külön szerepük az is, hogy hidat építsenek a szomszédos népek felé. S ez a politika nem változik, tekintet nélkül arra, hogy a nyíltság és jóhiszeműség alkalomadtán, miként legutóbb Albánia részéről, visszaéléshöz vezetett. A visszaélésekre megvan az illő feleletünk, de azok nem érintik sem nemzetiségeink elvileg megállapított helyzetét, sem azt, hogy szakadatlanul munkálkodniuk kell a híd szerepének betöltésén.

A vajdasági magyar nyelvvelés tehát nem járhat más utakon, mint amerre a magyar nyelvfejlődés általában halad. Alki után autochton fejlődést forgatna a fejében, számolnia kellene azzal, hogy nyelvünk belátható időn belül — miként a történelmi fejlődés során nem egy példa volt rá — fejlődésében megrekedne és archaikussá válna, vagy pedig önálló fejlődés útjára lépne, ami nemegyszer új nemzet születése felé vezet. Volt már ilyen, kényszerű elszigetelődés hazánk akarata ellenére, a Tájékoztató Iroda határozata után. Az egy évtizedig tartó elszigeteltséget nyelvünk alaposan megsínylette. Persze, akkor még nyelvveléshez értő kádereink nem voltak, sőt értelmiségünk is alig. Ma már minden tekintetben egészen más a helyzet. A mi esetünkben az autochton nyelvfejlesztés gondolata még csak fel sem merülhet. Gyümölcsöző együttműködést folytattunk mindazokkal a szomszédos országokban működő magyar nyelvvelőkkel, akik segítségünkre lehettek, s akiknek a magunk részéről átadhattuk eredményeinket. Eltökélt szándékunk ezeket a kapcsolatokat kölcsönös érdekeinkkel, a jugoszláv és a szomszédos népek érdekeivel összhangban állandóan fejleszteni.

Mondhatjuk ezt annál inkább, mert társadalmunk sokat tett annak érdekében, hogy intézményesen és káderek tekintetében egyaránt felgyünk készülve a nyelv fejlesztésére a társadalmi érintkezés minden területén: az iskolai oktatásban, a törvényhozásban, a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban, a sajtóban, az irodalmi és a köznyelvben. Az itt egybegyűltek jól tudják, ezért felesleges is emlékeztetni arra, hogy társadalmunk mindezekben a területeken Vajdaság nemzeti és nemzetiségi számára egyenrangú érvényesülést biztosít, s ezzel egyenrangú nyelvhasználat is jár. Nem feladatunk, hogy ezúttal felsoroljuk hány iskolában s mennyi fiatal tanul magyar anyanyelvén s hány más nemzetiségű tanuló a magyart környezetnyelvként, hány község közigazgatásában és igazságszolgáltatásban használják a magyart s hogyan működnek fordítószolgálataink, hány újság és folyóirat jelenik meg magyar nyelven s miként gyarapodik rádióállomásaink s televízióink magyar nyelvű műsora, vagy hogy számot vessünk arról, miként valósul meg a magyar nemzetiségűek

gazdasági és politikai rendszerbeli egyenjogúsága Vajdaság többi népével egybefűződő mindennapi életünkben, ami természetesen minden más egyenjogúság alapja és kiindulópontja, tehát a nyelvhasználatié is. Ezeket a kérdéseket illetékes testületeink rendszeresen napirendre tűzik, megvizsgálják és intézkedéseket kezdeményeznek. Sommásan azt mondhatjuk, hogy vannak szép eredményeink, de fogyatékoságok és tennivalók is bőven.

A Magyar Nyelvművelő Társaság áldozatos és eredményben gazdag tevékenysége is ismeretes közvéleményünk előtt. Keretein belül már mintegy két évtizeddel ezelőtt osztályok és bizottságok alakultak; külön ki-tűnt a sajtó, a pedagógiai és a beszédművészeti osztály, meg a helyes-írási, a terminológiai és a iktönyvterjesztő bizottság tevékenysége. Vajda-ság-szerte fiókszervezetek alakultak, amelyek lajstromozták a helyi szük-ségleteket, s ezek kielégítése végett előadásokat, tanfolyamokat, szeminá-riumokat, tanácskozásokat, versenyeket szerveztek, terjesztették a nyelv-műveléssel foglalkozó irodalmat. A lapokban nyelvhelyességet istápoló rovatok indultak, legnevesebb nyelvművelőink könyveket írtak a Vajda-ságban előforduló leggyakoribb hibákról, s útbaigazítást is adtak a he-lyes nyelvhasználatra. Elkészült a *Magyar Helyesírás Szabályainak* ki-egészítéséül szolgáló *Jugoszláviai Függelék*, amelyben külön nyelvi saját-ságainkat dolgoztuk fel, s amelyet a Magyar Tudományos Akadémia il-letékes szerve is magáévá tett. E *Függelék* kibővítését és tudományos ma-gyarázatát adja a tanulmányosság és a nagyközönség számára a pár évvel ezelőtt megjelent *A mai magyar írás* című könyv.

Volt egy idő, amikor törvényhozó testületek, községi politikai szerve-zetek, közhivatalok, szakszervezeti tanácsok, munkaszervezetek igen gyakran fordultak a Nyelvművelő Egyesülethez tanácsért. Egy ideig az Egyesület közönségszolgálatot is tartott fenn, úgyhogy magánszemélyek is választ kaptak kétélyeikre. Újabban közintézmények közvetlenül is vé-geznek nyelvművelést. Például a Tartományi Végrehajtó Tanács Tör-vényhozási Titkársága kiadta az öngazgatási kifejezések több nyelvű szótárát, a Tankönyvkiadó az informatikai és munkaszervezési kifejezé-sek ötnyelvű szótárát. Tanácskozásokat is szerveznek, mint például nem-régiben a Tartományi Közigazgatási Intézet a községi fordítószolgálatok alkalmazottai számára. Külön jelentős számunkra a sajátos jugoszláviai magyar öngazgatási szókincs adattára. A sajtóvisszhang arra int ben-nünket, hogy nyelvhelyesség szempontjából itt még bőven akad tenni-való; számos tükörfordítás igen nehezen illeszkedik be a magyar nyelv szóállományába.

Nyelvművelésünk külön állomása az adai Szarvas Gábor Nyelvmű-velő Napok. Feladata a hazai magyar nyelv életfeltételeinek, állapotának, hiányosságainak, fejlődési lehetőségeinek tudományos megvitatása, hogy aztán a társadalmi gyakorlatnak biztos támasza legyen. Ennek az intéz-ménynek eddigi eredményei és fogyatékoságai, kívánt pedig a továbblé-

pés, szükségessé teszik a koncepció kibővítését, avégből, hogy az eddiginél nagyobb mértékben támaszkodjunk saját erőnkre, feladatvállalással fiatalabb kádereink képességeit is fejlesszük, s ezáltal nyelvművelésünk ügyét is gyorsabban előmozdítsuk. Ez annál inkább szükséges, mert a közelmúltban több kiváló, nagyérdemű nyelvművelőnket veszítettük el, akiknek önfeláldozó munkájáért hálával tartozunk.

Természetesen a magyar nyelvművelés elképzelhetően volna a Hungarológiai Intézet és a Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszéke céltudatos munkája nélkül. Hírnevét mindenekelőtt irodalomtudományi kutatásaival szerezte, ezúttal azonban fontosabbak számunkra nyelvtudományi kutatásai és a szakemberképzés terén elért eredményei. Alki csak hivatásos nyelvműveléssel foglalkozik ma községeinkben, alaptudását ebben az intézményben szerezte az elmúlt két évtized alatt. A nyelvtudományban a legnagyobb eredményeket a dialektológia és a kontrasztív vizsgálatok terén érték el. Falvaink lakossága sok tájnyelvi örökséget, nyelvi régiséget megőrzött, ezeket most tájszótárak és nyelvatlaszok rögzítik. Meg kell azonban mondani, hogy a nyelvművelés sikeres fejlesztése a nyelvtudományok szélesebb alapokra helyezését, más nyelvtudományi diszciplínák jelentékenyebb fejlesztését is megkívánja.

Végezetül szükségesnek véljük elmondani, hogy tartományunkban, bármelyik nemzethez vagy nemzetiséghez tartozunk is, együttesen kell küzdenünk, hogy dolgozóinkban kialakuljon és erősödjön egy egészséges nyelvi tudat, saját nyelvük iránti igény és ragaszkodás, valamint mások nyelvének tisztelete és megbecsülése. Minden nyelvnek vannak hagyományai, értékei, sajátságai, amelyek ápolásra érdemesek. És van egy bizonyos nyelvi eszmény, értékek alkotta eszmény, amelyet mindig szem előtt tartunk, ha bármely nyelv fejlődését és fejlesztését hozzuk szóba. Ha nyelvünknek, illetve a Vajdaságban élő minden nemzet és nemzetiség nyelvének kifejezőerejét kívánjuk gyarapítani, arra gondolunk, hogy fejleszteni kell a nyelv tömörségét, képszerűségét, az árnyaltságra és a szabatoságra való képességét, törekedni kell arra, hogy hangzása változatos legyen, s nem utolsósorban — miként egyik nyelvtudósunk figyelmeztet rá —, hogy rugalmas legyen, ami nemcsak a különféle műfajokhoz és alkalmakhoz való idomulás képességét jelenti, hanem a megváltozott igényekhez való simulást is.

Rohamosan változó időben élünk, ez utóbbi, mindössze néhány évtized alatt társadalmunk gyökeresen megváltozott. A forradalmi változások mindig új fogalmakat, nyelvi eszközöket és módozatokat igényelnek az új gondolatok, érzelmek és indulatok kifejezésére, s aki mostohán bánik a nyelvével, csak tájékozatlanul, hiányosan vehet részt e folyamatokban. Amikor a nyelvi tudat ápolásáért szállunk síkra, nem kultuszt kívánunk űzni a nyelvből, nem divatnak vagy hóbortnak hódolunk, hanem a nyelv társadalmi jelentőségét kívánjuk kiemelni, arra buzdítunk, hogy adjuk meg a nyelvnek azt, ami kijár neki. Hamis az a tudat, amely

szerint forradalmi időkben előbbre való dolgunk is akad a nyelvápolásnál; a forradalmat csak az érti meg és az lehet a hordozója, aki mindig világosan és szabatosan fejezi ki azon következő követelményeit, megpróbáltatásait és vívmányait, s szolgálatában áll szóval és tettel egyaránt.

Szarvas Gábor születésének százötvenedik évfordulója alkalmából jöttünk össze, hogy a kiváló tudós emlékét felidézzük, s küzdelmes életének tanulságaiból okuljunk. Jelképesnek látjuk, hogy Szarvas Gábor szobrát a Magyar Tudományos Akadémia előtti téren állították fel, kevéssel elhalálózása után. Szarvas Gábor személyében a tudósi becsületességnek, a tudományos elvekhez való ragaszkodásnak, a fáradhatatlan tudósi küzdőképességnek, a testi akadályokat is leküzdő alkotószellemnek és emberi akaratnak állították szobrát.

E nagyság előtt mi is, akik ma itt egybegyűltünk, mély tiszteletünket fejezzük ki.